

İRANIN SƏNAYE SAHƏLƏRİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Agah Homa

AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
e-mail: agahhoma20@gmail.com

Xülasə. Məqalədə İranın sənaye sahələrinin mövcud vəziyyəti tədqiq edilmişdir. Ölkənin milli emal sənayesinin inkişafı əsas prioritet istiqamətlərdəndir. Göstərilir ki, sənaye sektorunda müsbət nəticələrə baxmayaraq, İran sənayesinin səmərəliliyi aşağı düşmüşdür. Məqalədə eyni zamanda tədqiq əsnasında əsas problemlər müəyyənlanmış, yaxın dövrlər ərzində onların aradan qaldırılması istiqamətində təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: maliyyə böhranı, emal sənayesi, özəlləşdirmə, metallurgiya, avtomobil sənayesi.

ANALYSIS OF THE CURRENT SITUATION IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF IRAN

Agah Homa

Institute of Economics of ANAS, Baku, Azerbaijan

Abstract. In the paper the current situation of the industry of Iran is investigated. It is shown that despite the positive results in the industry, the efficiency of the Iranian industry has dropped. In the paper the main problems are defined, some suggestions are offered to remove them.

Keywords: financial crisis, manufacturing industry, privatization, metallurgy, automotive industry.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ СУЩЕСТВУЮЩИХ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ИРАНА

Ага Хома

Институт экономики НАНА, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуется настоящая ситуация в промышленности Ирана. Развитие национальной обрабатывающей промышленности является приоритетным направлением. Показывается, что несмотря на положительные результаты в промышленном секторе, эффективность иранской промышленности снизилась. В статье выявлены основные проблемы, возникшие при исследовании и выдвинуты предложения и рекомендации по направлению их устранения в ближайшие годы.

Ключевые слова: финансовый кризис, обрабатывающая промышленность, приватизация, металлургия, автомобилестроение.

1. Giriş

İran İslam Respublikasının (İRİ) rəhbərliyi milli emal sənayesinin inkişafına son illər daha çox diqqət yetirir və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini üçün prioritet və strateji cəhətdən diversifikasiya edilməsini nəzərdən keçirir.

İran milli iqtisadiyyatına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərən amil qlobal maliyyə böhranının mənfi təsirləridir. İran İslam Respublikasının rəhbərliyi tərəfindən İranın maliyyə sisteminin dünyadan təcrid olunması ilə bağlı təkrarlanan bəyanatlara baxmayaraq, Tehran pul vəsaitlərinin çatışmazlığını hiss edib, sənaye müəssisələrinə kredit verməyi dayandırdı. İlk növbədə, nağd investisiyaların çatışmamazlığı İran sənayesinin metallurgiya, maşınqayırma və yüngül sənaye sahələrində baş verdi.

İran İslam Respublikasının iqtisadiyyatında baş verən böhran artmış və əsas sənaye sahələrinin inkişafını əhəmiyyətli dərəcədə yavaşlatmışdır. Bundan əlavə, büdcə kəsinin qəbul edilməsi və bir çox proqrama xərclərin azaldılması da İranın emal sənayesinin inkişafına mənfi təsir göstərir.

2. İranda sənaye sahəsi üzrə mövcud vəziyyətin dəyərləndirilməsi

Qlobal maliyyə böhranının artması ilə, metal məhsullarının qiymətləri azalmağa başladı və nəticədə, xarici metalın idxal qiyməti İranda nisbətən kiloqrama görə 50 sent aşağı düşdü. İranın daxili bazarında bahalı İran metal məhsullarına tələbin azalması müşahidə olundu ki, bu da ölkədə istehsal həcmnin 60%-dək azaldılmasına gətirib çıxardı. Eyni zamanda son illər Çin, Rusiya və Ukraynadan ucuz metalı idxal edilmişdir.

İrana polad məhsulları ixracatı Rusiyadan 682,1 min ton olub ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 26,5 faiz çoxdur.

Qeyd edək ki, İranın metallurgiya müəssisələrinin rəhbərliyi ölkənin rəhbərliyinə dəfələrlə müraciət edərək idxal rüsumunu 30% artırmağı təklif etmişlər.

Sənaye sektorunda müsbət nəticələrə baxmayaraq, İran sənayesinin səmərəliliyi aşağı düşmüşdür. Sənayenin İranın ÜDM-də payı 20%-dir (neft komponenti istisna olmaqla). İranlı ekspertlərin fikrincə, bu kifayət deyil. [1, s.162].

İran Sənaye İnkişafı və Modernizasiyası Təşkilatının rəhbəri qeyd edib ki, ölkənin ÜDM-də sənayenin payının azalmasının əsas səbəblərindən biri ölkənin sənaye müəssisələrinin 50%-inin köhnəlmiş avadanlıqlarla işləməsi və modernləşməməsidir. Vəziyyəti sənaye sektorunda əlavə dəyərin azalması ilə mürəkkəbləşir və bu 15% -dən çox deyildir. İranla oxşar iqtisadiyyata malik ölkələrdə bu rəqəm 30% -ə çatır.

Hal-hazırda İran sənayesi potensialının yalnız 50% -i işləyir. Bu vəziyyətin səbəbləri arasında İran iqtisadçıları yüksək vergi dərəcəsi, avadanlıqların vəziyyətinin pisləşməsi, əmək məhsuldarlığının aşağı olması, idarəetmənin qeyri-effektivliyi, ucuz idxalın olduğunu qeyd edirlər. Sənaye müəssisələrinin işinə kreditlərin alınması və yüksək kredit dərəcəsi mənfi təsir göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, iki ildən artıqdır ki, 8 metallurgiya zavodunun tikintisində irəliləyiş baş verməyib. Güman edilir ki, zəruri investisiyalar xarici sərmayəçilərdən, dövlət müəssisələrinin özəlləşdirilməsi nəticəsində əldə ediləcəkdir.

Eyni zamanda, sənaye özəlləşdirmə planı son iki ildə həyata keçirilməmişdir. Xüsusən, "Mobarak" metallurgiya kombinatı, İran mis şirkəti, Xorasan Metallurgiya zavodu kimi böyük sənaye metallurgiya şirkətlərinin səhmləri hələ satılmayıb.

"Uzunmüddətli tikinti" problemi qalır. İran mütəxəssisləri deyirlər ki, hər bir müəssisənin tikintisini başa çatdırmaq üçün orta hesabla üç il lazımdır. Bu, bank kreditləşməsinin qeyri-kafililiyi ilə bağlıdır. Yerli bank kapitalı bu layihələrin tamamlanmasında yalnız 20-30 faiz iştirak edir.

İranlı mütəxəssislər hesab edirlər ki, sənayenin yalnız müasir texniki parametrlərə cavab verəcək, eyni zamanda ekoloji təhlükəsizliyin tələblərinə cavab verəcək müasir avadanlıqlara ehtiyacı var.

Avadanlıqların əhəmiyyətli payının beynəlxalq standartlara uyğun olmadığı üçün yekun məhsulun məhsuldarlığı dünya səviyyəsindən fərqlənir. Qarşıya qoyulan vəzifələri həyata keçirmək üçün özəlləşdirmə, maliyyə siyasətinin rolunun gücləndirilməsi, daxili və xarici ticarətin liberallaşdırılması, bazar qiymətlərinin müəyyənləşdirilməsi, istehsal olunan malların beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması kimi vasitələrdən istifadə edilir.

Böyük müəssisələrin özəlləşdirilməsi proqramı dövlətin rolunu azaldaraq özəl sektorun payını artırmaq məqsədi daşıyır və dövlət mülkiyyətindəki əmlakın 80 faizinin xüsusi mülkiyyətə keçirilməsini nəzərdə tutur.

Sənayenin liberallaşdırılması proqramında əhəmiyyətli bir istiqamət birgə müəssisələrdə 50% xarici mülkiyyətin iştirakına imkan verən xarici kapitalın cəlb edilməsidir.

İranda bir sərmayə obyektini olaraq cəlb edilməsinə baxmayaraq, xarici sərmayəçilərə son dövrdə İran ətrafındakı çətin siyasi vəziyyət və çətin investisiya şəraiti maneə törədir. İnvestor, son məhsulun istehsalından sonra ona qaytarılacaq bütün xərcləri (investisiya, marağ və s.) daşıyır. O, həmçinin layihəyə aid olan bütün riskləri (qeyri-kommersiya daxil olmaqla), yekun məhsulun qeyri-səmərəliliyinin və ya səmərəsizlik risklərini nəzərdə tutur. Bundan başqa, xarici investorun fəaliyyəti ətraf mühit standartları da daxil olmaqla, yerli qanunvericiliyə uyğun olmalıdır.

Sənaye siyasətinin prioritetlərindən biri sənaye zonaları yaradılan, geri qalan bölgələrin sənayeləşdirilməsidir.

İran rəhbərliyinin sözlərinə görə, sənaye zonaları məşğulluq və yerli əhalinin miqrasiya məsələlərini həll edən kiçik və orta biznes inkişafına təkan verməlidir. Hal-hazırda sənaye zonaları kimi hazır sənaye infrastrukturunu (qaz, elektrik, yollar) üçün təxminən 500 torpaq sahəsi ayrılıb. 400-dən çox sahədə 100 nəfər işçisi olan müəssisə fəaliyyət göstərir.

Qeyd edək ki, 1998-ci il "Qeyri-neft sektorunun inkişafı" proqramına görə 2016-cı ildə ixracdan valyuta daxilolmaları 62 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, ondan 41 mlrd. dollar sənaye məhsulunun ixracından əldə edilmişdir. Emal sənayesinin tərkibində istehsalın 2 qrupu fərqləndirilir [3].

1. Əmək resurslarının cəmləşdiyi bölgələrdə sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi. Belə sahələr əmək haqqı xərclərinin yüksək çəkisi ilə xarakterizə olunur.

2. Xammalın mənbəyində istehsal sahələrinin inkişafının məqsədəuyğunluğu. Belə sahələrdə xammala xərclər məhsulun maya dəyərinin 20-80%-ni təşkil edir. Lakin xammalın xüsusi çəkisindən dəfələrlə yüksək olur.

Avtomobil sənayesinin müasir inkişaf istiqamətləri.

İranda Avtomobil istehsalı ilə dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən bir sıra müəssisə var, o cümlədən "İran Hodrou", "Pars Hodrou", "Saipa", "Kerman Hodrou", "Bachmann

autos", "Morattab" və "Kiş Hodrou". 15 mindən çox özəl və kooperativ müəssisə, müxtəlif sexlərə vtomobilin ehtiyat hissələri və komponentlərini istehsal edirlər. İran avtomobil parkı 7 milyon ədəd, o cümlədən minik avtomobillərinin xüsusi çəkisi 60%, yük avtomobilləri və furqonların–21%, mikroavtobusların–3%, avtobusların – 1%, digər avtotexnikanın–8%-i kimi qiymətləndirilir.

Sərnişin avtomobillərinin əsas istehsalçısı İran Hodrou (60%) müəssisəsidir, bu isə İran Hodro Diesel müəssisəsi ilə birlikdə İran avtomobil bazarının 61% -nə sahibdir. İkincisi isə İran İslam Respublikasının avtomobil bazarının 32,7% -nə sahib olan "Saipa" zavodudur [3, s.448].

Avtomobil sənayesi qrupu İran Hodrou kommertiya avtomobillərinin istehsalında birinci yeri tutur. Bu zavod Mini avtobusların 100% və avtobusların 56%-ni istehsal edir. İran Hodro bazara daxil olan minik və kommertiya avtomobillərinin 48%, Saipa 25%, Pars Hodrou 18%, Zamyad 5% və digər şirkətlər 3%-ni istehsal edir.

Avtomobil sənayesi qrupu İran Hodrou daima xarici kompaniyalarla İran avtomobillərinin Suriya, Efiopiya, Banqladəş, Çin, Tanzaniya, Mozambik, Rusiya, Belarus və Tacikistana ixracı ilə bağlı danışıqlar aparır.

2015-ci ildə "İran Hodrou" AG xarici bazarlara 37 246 ədəd İran istehsalı olan avtomobil ixrac etmişdir. 7 minədək avtomobil xarici müəssisələrdə yığılmışdır, o cümlədən, 4243-ü Suriyada, 1155-i Azərbaycanda, 812-i Venesuelada, 497-si Seneqalda, 205-i Belarusda yığılmışdır.

AG "Saipa" Asiya, Afrika və Latin Amerikasını qitələrinde 20 ölkəyə avtomobil, ticarət və yük maşınlarını ixrac edir. Bu ölkələrə Suriya, Venesuela, Misir, İraq, Banqladəş, Kuba, Liviya, Sudan, Kamerun, Qana, Sierra Leone, Özbəkistan, Küveyt, Yəməni, Əfqanıstan, İordaniya, Livan və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri daxildir.

2015-ci ildə "Saipa" şirkəti təxminən 70 min. qədər minik, ticari və müxtəlif markalı yük avtomobillərini ixrac edib [4]. 2016-cı ildə müxtəlif ölkələrlə təxminən 40 min avtomobilin satışı ilə bağlı müqavilələr bağlanıb və imzalanıb. "Saipa" - ilk İran avtomobil istehsalçısı öz brendi altında məhsulları xarici ölkələrə ("Saipa-132") istiqamətləndirir. Bundan başqa "Saipa" şirkəti Venesuela və Suriyada avtomobil zavodları inşa etmişdir.

Şirkət gələcək illərdə beş ölkədə belə zavodların tikilməsini planlaşdırır. Bu müəssisələr "Pride", "Saipa-141" normal versiyası, "Saipa-132" və İran avtomobilinin tamamilə müxtəlif modelləri "S-81" kodu altında avtomobil istehsal edəcəklər.

KAMAZ" ASC və İran firması Raksh Hodrou Diesel arasında lisenziya müqaviləsi çərçivəsində İranın Rusiyalı yük maşınlarının montajının təşkilinə dair razılaşma çərçivəsində, İranın Təbriz şəhərində KAMAZ avtomobil yığıma zavodunun açılış mərasimi keçirildi. Zavodun istehsal gücü ildə 1,5 min avtomobil təşkil edir. Gələcəkdə şirkət, zavodun istehsal gücünü ildə 5 min avtomobilə qədər artırmağı planlaşdırır. Eyni zamanda, İran tərəfi "KAMAZ" markalı yük avtomobillərinin bəzi komponentlərinin istehsalına başlamağı və "KAMAZ" ASC-yə çatdırılmasını təmin etməyi planlaşdırır [5].

Auto sənaye qrupu "İran Hodrou"nun direktoru Mənuçöhr Mantega qeyd edirdi ki, tezliklə İsfahan onun sənaye potensialı ilə avtomobil mühərrikləri istehsalının mərkəzinə çevriləcək. İsfahan vilayətində üç ildə 4 mühərrik istehsalı müəssisəsinin fəaliyyətinə başlanacaqdır, 2 ildən sonra isə istehsal həcmi 300 min mühərrikə çatacaq, bu isə vilayətdə istehsal olunan məhsulun ixracına imkan verəcək.

İran avtomobil istehsalının həcmi ildə 200 mindən 1200 minədək artacaq və istehsal prosesi genişlənəcəkdir.

Hal-hazırda İran Hodrou şirkətinin mütəxəssisləri XI2 modeli ilə milli avtomobil dizaynı ilə məşğul olurlar. Avtomobil "Euro-5" ekoloji standartlara uyğundur və cazibədar görünüşə malikdir.

İran avtomobil istehsalçıları milli marka altında ağır nəqliyyat texnikası istehsal etməyi planlaşdırırlar. AG "Saipa" və AG "İran Hodrou" arasında sıx əməkdaşlıq söyləri nəzərdə tutulan istehsalın həyata keçirilməsinə gətirib çıxaracaq.

Bu məhsulun istehsalına başlanması nəinki bu məhsullara daxili tələbatı ödəyəcək, həmçinin dağ emal sənayesinin də tələbatını ödəmək üçün avadanlıqlar istehsal edəcək.

Metallurgiya sənayesinin əsas inkişaf xüsusiyyətləri

İranda bütün sənaye müəssisələrində dövlətin səhm payı 20%-100% arasındadır. Sənaye Nazirliyinin rəsmi mənbələrinə görə, Nazirliyin tərkibində bütün əsas metallurgiya layihələrinin həyata keçirilməsini izləyəcək bir şirkət yaradılır.

Bu şirkətin səhmləri aşağıdakı kimi paylanacaq: səhmlərin 20%-i İMİDRO, 10%-20%-i qeyri-hökumət təşkilatları, 60% -i isə özəl səhmdarlara məxsus olacaq. Bu təşkilat, yeni metallurgiya layihələri üçün tenderlərin keçirilməsi, maliyyələşdirilməsi, planlaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır.

Qara metallurgiya sahəsinin əsas inkişaf xüsusiyyətləri

İranda metallurgiya sektorunu dəstəkləmək üçün dövlət proqramı qəbul edilmişdir. Proqramın məqsədi 2016-cı ilə qədər polad istehsalını 14,7 milyon tona çatdırmaqdır.

Son üç ildə İranda polad istehsalı artımı ildə 10% təşkil edib. Dünyada İran metallurgiyasının payı 1% -dən az olsa da, Yaxın Şərqdə bazar payı artıq 65% -dən çoxdur. Bu, kifayət qədər yüksək rəqəmdir, lakin metal istehsalının artımı planlaşdırılan həcmdən geridə qalır.

İranda metallurgiya sənayesi yüksək səviyyədə istehsal konsentrasiyası ilə fərqlənir. İranda qara metallurgiyanın inkişaf etdiyi ərazilər Xorasan, İsfahan, Kerman, İzzət və Xuzistanda yerləşir.

Qara metallurgiya, istehsalın tam texnoloji dövrü olan və xüsusi metal növləri üzrə ixtisaslaşan əhəmiyyətli bir sıra böyük zavodlar və özəl sektorda fəaliyyət göstərən fabriklərlə təmsil olunur.

2015-ci ildə İranda 10,1 milyon ton əsas metal istehsal edilmişdir ki, bu da 2014-cü ildəkindən 2% azdır. İran İslam Respublikasının birinci vitse-prezidenti P. Davudinin sözlərinə görə, İran dünyada metal istehsalçıları arasında 18-ci yeri tutur [2].

Hazırda İranda metal məmulatları istehsal edən əsas müəssisələrə aşağıdakılar aiddir:

- İsfahan metallurjiya kombinatı. Kombinat qapalı metallurjiya tsikli olan müəssisədir. 2016-cı ildə 1,8 milyon ton əsas metal və 2,5 milyon ton metal prokat istehsal edilmişdir.
- «Mubarak» metallurjiya kombinatı. Kombinat qapalı metallurjiya tsikli olan müəssisədir. 2016-cı ildə 4,796 mln ton əsas metal və 4,6 mln ton metal prokat istehsal edilmişdir.
- Xorasan metallurjiya kompleksi. 2016-cı ildə 436 min əsas metal və 626,9 min ton metal prokat istehsal etmişdir.
- Xuzestan metallurjiya zavodu. 2016-cı ildə zavodda 2,2 mln ton metal istehsal edilmişdir.
- Azərbaycan metallurjiya zavodu. 2016-cı ildə istehsal həcmi 219 min ton metal təşkil etmişdir.
- Ahvaz polad tökmə kompleksi. Dəmirin tam bərpası texnologiyası ilə işləyir. 2016-cı ildə 342,2 ton metal istehsal etmişdir.
- Meybad metallurjiya zavodu. 2016-cı ildə 205,2 min ton metal istehsal etmişdir.
- Zaqros metallurjiya zavodu. 2016-cı ildə 205,2 min ton metal istehsal etmişdir.

Bundan əlavə, bütövlükdə xüsusi sektor 2016-cı ildə 1,5 mln. ton metal məhsulu istehsal etmişdir. 2016-cı ildə İrandan 704 mln dollar dəyərində 1,2 mln ton metal ixrac olunmuşdur.

Bu müəssisələrin məhsul çeşidləri isti və soyuq zolaq, nazik zolaq, çeşid prokat, yüngül və ağır profillər, metal örtüklü qalaydan ibarətdir.

Nəticə. Ümumiyyətlə aparılmış araşdırmalar göstərir ki, İranda sənaye sahələrinin inkişafının təmini mühüm məsələdir. Ona görə də sənaye sahələrinin bütün istiqamətdə fəaliyyəti təmin olunmalıdır. Sənaye sahələrinin ixrac potensialının inkişaf etdirilməsi, onun yeni istiqamətlərinin axtarışını tələb edir. Sahə üzrə səmərəli ticarət və onun himayə edilməsi siyasətinin işlənib hazırlanması zəruridir. İxracə yönəlik yardım tədbirləri həyata keçirən ölkələr, iqtisadiyyatın dinamik inkişafına asanlıqla nail olurlar.

İranda yaxın perspektiv dövr ərzində iqtisadi potensialını reallaşdırmaq üçün sənaye sahələrinin rəqabətqabiliyyətinin artırılması proqramını işləyib hazırlamalıdır. Məhz bu halda milli iqtisadiyyatın davamlı iqtisadi inkişafı təmin oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Rəzzaqi İ.L., (2009), İran iqtisadiyyatı, Tehran, Səda, 269 s.
2. Global Innovation Index 2016 rankings.
3. Iran statistical yearbook 2015, Tehran, Omid, 2015, pp.447-452.

4. Statistical center of Iran, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016.
5. The Global Competitiveness Report 2016-2017.